

УДК 338.439.6

Тіхонова Н.О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
Національного університету харчових технологій**ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ: ЗАГРОЗИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

У статті розглядаються питання, пов'язані з існуючими сьогодні загрозами забезпечення продовольчої безпеки держави, а також перспективи можливого вирішення проблем та підтримання розвитку в цій сфері. Особлива увага приділяється власному виробництву як чиннику забезпечення стабільного економічного розвитку та незалежності держави.

Ключові слова: забезпечення продовольчої безпеки, власне виробництво, рівні продовольчої безпеки, загрози продовольчої безпеки в умовах глобалізації.

Тихонова Н.А. ПРОДОВОЛЬСТВЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ГОСУДАРСТВА: УГРОЗЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье рассматриваются вопросы, связанные с существующими сегодня угрозами обеспечения продовольственной безопасности государства, а также перспективы возможного решения проблем и поддержки развития в этой сфере. Особое внимание уделяется собственному производству как фактору обеспечения стабильного экономического развития и независимости государства.

Ключевые слова: обеспечение продовольственной безопасности, собственное производство, уровни продовольственной безопасности, угрозы продовольственной безопасности в условиях глобализации.

Tikhonova N.O. FOOD SECURITY OF THE COUNTRY: THREATS AND PROSPECTS

The article deals with issues related to today's challenges of ensuring food security of the country and prospects of possible solutions and ways to support for development in this area. Special attention is paid to the own production, as a factor of ensuring of sustainable economic development and independence of the country.

Keywords: ensuring of food security, own production, levels of food security, food security threats in the context of globalization.

Постановка проблеми. Світ стає все менш передбачуваним і більш небезпечним. В умовах глобалізації ми стаємо все більш взаємозалежними, розширюються діапазони складних ризиків, у тому числі зміни клімату, деградації навколишнього середовища, зростання цін на харчові продукти та паливо, зростання чисельності населення і, як наслідок, поглиблення проблем, що стоять перед вразливими верствами населення. Якщо в найближчий час ми не намітимо шляхи адекватного реагування на нові загрози, то у майбутньому кожен з нас може стикнутися з проблемою голоду і злиднів.

Якщо розглядати продовольчу безпеку у загальному вигляді, то можна сказати, що це такий стан економіки держави, який незалежно від становища світових ринків дає можливість забезпечення країни продовольством у достатній кількості, а населення має можливість його придбати. Також слід зазначити, що продовольча безпека – це насамперед забезпечення певного вітчизняного рівня виробництва, який дає можливість перебувати у межах від підтримання критичного мінімуму до повного самозабезпечення. Тенденції, які сьогодні існують як всередині країни, так і зовні, несприятливо впливають на стан економіки в цілому та стан продовольчої безпеки зокрема, формуючи потенційні загрози. Причини такого становища знаходяться у тісному зв'язку цієї проблеми з політичними, демографічними, екологічними та іншими факторами. У такій ситуації власне виробництво та його подальший інноваційний розвиток грають вирішальну роль. Раціональне використання власного виробництва має більш стійкий, позитивний та тривалий ефект, ніж короткочасні, навіть дуже вигідні, контракти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальними питаннями продовольчої безпеки країни займалися і займаються сьогодні такі вчені: К. Стамуліс, Ж. Діуф, Ж. Ширан, П.Т. Саблук, В.Р. Андрійчук, Б.М. Данилишин, Т.Л. Мостенська, І.В. Федулова, В.І. Богачова, В.С. Балабанов, Л.В. Дейнеко,

О.І. Гойчук, С.М. Кваша, В.Г. Ткаченко, А.М. Чечіль, В.В. Юрчишина та ін. Проте залишаються невирішеними питання забезпечення продовольчої безпеки країни в умовах виникнення нових загроз та глобалізації.

Постановка завдання. У цій статті пропонується глибоко вивчити загрози, які сьогодні існують для забезпечення продовольчої безпеки, та окреслити перспективи подальших дій у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головною метою забезпечення продовольчої безпеки є гарантоване постачання перероблюючих підприємств сировиною і матеріалами, а населення, відповідно, – продовольством. Слід зазначити, що гарантоване – мається на увазі таке, що не залежить від впливу зовнішніх та внутрішніх несприятливих факторів. Сьогодні в Україні склалася прямо протилежна ситуація, коли негативний вплив внутрішніх та зовнішніх факторів формують потенційну загрозу продовольчій безпеці.

Для розуміння повноти проблеми розглянемо спроби та можливості її вирішення на різних рівнях забезпечення продовольчої безпеки.

На глобальному рівні проблеми продовольчої безпеки вирішують різні міжнародні організації та спеціалізовані органи (Комітет з продовольчої безпеки, ФАО, СОТ та ін.). Вони вивчають та аналізують ситуацію продовольчої забезпеченості в світі та роблять прогнози на майбутнє. Найважливішою їх функцією є сприяння економічної стабілізації держав з метою забезпечення необхідного рівня розвитку людства в цілому. Ними розробляються і реалізуються довгострокові програми та проекти, які сприяють нарощуванню продовольчих обсягів. Також до їх функцій належить створення запасів та організації допомоги державам у разі виникнення неочікуваних економічних та екологічних явищ. Усі ці питання розглядаються на різного роду самітах і конференціях, за результатами яких розробляються напрями дій на майбутнє.

У 1972 році у Стокгольмі був розроблений план вирішення продовольчої проблеми у світі, який передбачав, що до кінця XX сторіччя голод у більшості країн світу буде подолано за рахунок науково-технічного прогресу та впровадження його досягнень у сільському господарстві. Але такий підхід згодом було змінено у зв'язку з виникненням специфічних факторів, що не дозволяли вирішувати проблему від глобального впровадження змін у світі в цілому, і, як наслідок, їх вирішення на національних рівнях.

На нараді у 1994 році в Ріо-де-Жанейро її учасники визнали, що досягнення продовольчої безпеки в світі можливе лише за умови її досягнення на державних рівнях. Тобто кардинально змінили підхід до формування продовольчої безпеки. Також вони підкреслили, що у новому контексті проблемами забезпечення продовольчої безпеки мають займатися уряди країн за допомогою спеціальних програм.

Як стверджують фахівці ФАО, довгострокові прогнози невтішні і мають негативні тенденції. Світові потреби людства в продукції зростають швидше можливості її виробництва. Це пов'язано із зростанням чисельності населення приблизно на 1,4% на рік. У свою чергу продовольче виробництво показує темпи зростання на рівні 0,9% на рік. З огляду на такі тенденції, міжнародні фахівці стверджують що у 2030 році тільки ті країни, що мають високий рівень індустріального розвитку, можуть гарантувати своїм громадянам достатній рівень забезпечення продовольчої безпеки [1].

З огляду на вищезазначене, можна стверджувати, що впровадження суттєвих змін у політиці нашої держави, спрямованих на розробку і негайне втілення в життя довгострокових планів розвитку власного виробництва, зможуть гарантувати країні досягнення достатнього рівня продовольчої безпеки.

Існування нового глобального середовища накладає значну відповідальність на учасників торгівлі. Міжрегіональний (міждержавний) рівень забезпечення продовольчої безпеки передбачає функціонування у цій сфері різноманітних міждержавних угод, в яких узгоджуються питання адекватної солідарної поведінки держав у різних галузях, зокрема: торгівлі, визначення параметрів якості, ціноутворення, сертифікації та стандартизації продукції та ін. Такі угоди мають ще одне важливе значення, дозволяючи країнам забезпечити безпеку і якість продуктів, що експортуються, а також забезпечити, щоб імпортовані продукти відповідали національним вимогам. Але сьогодні існує велика загроза можливості зміцнення адекватної поведінки різних гравців цього рівня із сфери комерційної взаємодії в політичну. Україна зіткнулася з проблемами, які лежать у межах від «великої стурбованості» до відвертої агресії та паплюження міжнародних норм та правил формування підґрунтя для забезпечення продовольчої безпеки. У таких умовах важко розраховувати на дружню підтримку і тому питання інноваційного розвитку власного виробництва знову виходить на перший план.

Ефективна система управління національною продовольчою безпекою має важливе значення для захисту здоров'я і безпеки вітчизняних споживачів. Національні стратегії у першу чергу мають орієнтуватися на сучасні тенденції, що формують розвиток системи продовольчої безпеки як в світі в цілому, так і в окремих державах. До таких тенденцій можна віднести:

– глобалізацію харчової промисловості, за рахунок якої посилюється конкуренція;

– пріоритетність формування світових ресурсів закріплюється за країнами, що орієнтовані на експорт;

– країни, які розвиваються або мають перехідну економіку, можуть стикнутися із загрозою стати країнами-імпортерами, у яких обмежена можливість закупівель;

– зростання впливу не економічних, а політичних мотивів на формування міжнародної торгівлі;

– збільшення ємності світового ринку одночасно з нестабільними тенденціями у виробництві, світовому імпорту та експорті;

– посилення взаємодії впливу факторів якості та доступності харчових продуктів;

– зміну споживачього попиту за рахунок зміни структури споживання, що у свою чергу базується на зміні якості харчових продуктів та суттєвому зростанні обсягів споживання;

– потреби людства в продукції зростають швидше можливості її виробництва.

На державному рівні визначається національний стан продовольчої безпеки. Держава формує виважену продовольчу політику та обов'язково створює належні умови її реалізації, насамперед за рахунок власного виробництва на основі сталого функціонування сільського господарства. Діяльність уряду і органів законодавчої влади спрямована на стабілізацію економічного розвитку, створення державних фондів і забезпечення стійкого балансу між попитом та пропозиціями на внутрішньому ринку продовольства.

На цьому рівні досягненню продовольчої безпеки передують процес вирішення пакету важливих завдань:

– створення стабільних економічних умов;

– проведення ефективної аграрної політики;

– забезпечення рівних можливостей для суб'єктів господарювання;

– проведення раціональної політики в галузі зайнятості населення;

– здійснення соціальної політики, спрямованої на знищення бідності і нерівності в частині доступності продовольства;

– досягнення стійкого, інтенсивного і різноманітного виробництва продовольства, та підвищення його ефективності;

– сприяння впровадженню передових технологій в області виробництва, переробки та зберігання сировини та продовольства;

– вдосконалення розміщення і спеціалізації сільського господарства, спрямованих на самозабезпечення регіонів сировиною і продовольством з урахуванням раціонального використання переваг міжнародного поділу праці;

– проведення активної зовнішньоекономічної діяльності, оптимізація експортно-імпоротної діяльності;

– інвестування аграрної сфери;

– вдосконалення механізму реагування на надзвичайні ситуації, що можуть відбутися на продовольчому ринку.

Держава, спираючись на згадані світові тенденції, рівень економіки та у відповідності до міжнародних норм та угод, має підходити до вирішення цих завдань переважно орієнтуючись на власне виробництво. Це не означає, що система замкнута, а лише підкреслює важливість і можливість виготовлення високоякісної, конкурентоспроможної, збалансованої та безпечної продукції із раціональним використанням високого власного потенціалу та ефективного розвитку зовнішньоторговельних зв'язків.

Суверенна, незалежна держава має вирішувати питання забезпечення продовольчої безпеки виходячи із власних можливостей і в першу чергу за рахунок власного виробництва. Самозабезпеченість продовольством стосується насамперед продуктів, що займають велику частку у споживанні населення, можуть легко транспортуватися та зберігатися, що зумовлює можливість створення запасів. Це найважливіша умова створення міцного економічного фундаменту суверенітету держави, яка при цьому не має на увазі ізоляційність держави, а навпаки, говорить про орієнтацію на розвиток експорту. Національна продовольча безпека базується насамперед на власному виробництві, але не виключає імпорту та експорту. Сьогодні у цьому напрямі теж існує ряд загроз. Так суттєвий вплив на експортний потенціал країни можуть мати:

- провідні країни-експортери, які домінують на ринках експорту сировини та продовольства;
- постійно зростаючі вимоги, що стосуються якості харчових продуктів;
- вдосконалення технологічних можливостей переробки, транспортування та зберігання продукції;
- низька стабільність виробництва;
- недостатній рівень інновацій галузі, її ефективність, а відповідно, і конкурентоспроможність.

Власний потенціал України дозволяє нам не тільки забезпечити високий рівень продовольчої безпеки країни, а і включати в себе великий експортний потенціал. Також слід зазначити, що, беручи до уваги відновлюваність продовольчих ресурсів та наявність можливості їх виготовлення, в подальшому можна розраховувати не тільки на вирішення проблеми продовольчої безпеки, а і на часткове вирішення проблеми поповнення енергетичних ресурсів за рахунок їх виготовлення із сільськогосподарської сировини (етанол, біодизель, біогаз). Це дає можливість стверджувати, що забезпечення продовольчої безпеки країни сприяє не тільки зростанню рівня добробуту її громадян, а і зміцнює енергетичну незалежність держави, а отже і незалежність в цілому.

Для попередження загроз продовольчої безпеки на рівні держави слід враховувати, що ситуація, яка сьогодні може вважатися прийнятною, надалі може оцінюватися як недостатня для забезпечення продовольчої безпеки. Причинами цього можуть стати:

- недостатній рівень своєчасного реагування аграрної науки на зміни клімату, дефіцит водних ресурсів, природні аномалії;
- несвоєчасне створення систем адаптації господарств до нових умов господарювання;
- низький інвестиційний рівень основного капіталу;
- недостатність інновацій як в галузях, так і на окремих підприємствах;
- недостатня підтримка аграрного сектору з боку держави у разі виникнення несприятливих природних умов;
- бідність населення сільських регіонів.

Розвиток національних систем забезпечення продовольчої безпеки ґрунтується на наукових принципах, які торкаються усіх галузей виробничого ланцюга. До них можна віднести такі принципи:

- принцип доступності передбачає доступ до продовольчих ресурсів усіх верств населення за рахунок наявного платоспроможного попиту;
- принцип якості передбачає забезпечення такої сукупності властивостей продукції, яку обумовлюють її придатність задовольнити певні потреби відповідно до призначення;

- принцип достатності передбачає можливість населення купувати на ринку чи виробляти в особистому господарстві життєво необхідні продовольчі товари в кількості та асортименті, що необхідні для задоволення людських фізіологічних потреб;

- принцип самозабезпеченості передбачає задоволення основної частини потреб у продуктах харчування за рахунок вітчизняного виробництва, яке зумовлює незалежність держави від зовнішніх постачальників у задоволенні потреб населення;

- принцип збалансованості ґрунтується на тому, що їжа складається з різних харчових речовин: жирів, білків, вуглеводів, вітамінів, жирних кислот, мінеральних солей, мікроелементів, які мають надходити до організму у певних кількостях у певний час;

- принцип екологічності, згідно з яким все повинно бути підпорядковано принципу мінімального навантаження на екологію і максимальної «природності» як самого продукту, так і виробництва харчових продуктів (рис. 1). [2, с. 46]

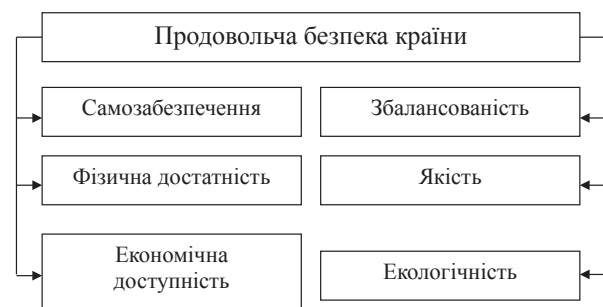

Рис. 1. Основні принципи забезпечення продовольчої безпеки країни [2, с. 45]

Ці керівні принципи мають бути покладені в основу створення стратегій зміцнення системи управління охороною здоров'я населення, запобігання шахрайству та обману, уникненню фальсифікації і сприяння торгівлі. Вони дозволять владі обрати варіанти, що більше за все підходять для їх впровадження з точки зору законодавства, інфраструктури і механізмів правозастосування.

Цільовими користувачами цих принципів є національні органи, пов'язані з забезпеченням продовольчої безпеки та якості в інтересах суспільної охорони здоров'я і захисту споживачів.

Ці керівні принципи будуть також надавати допомогу ряду інших зацікавлених сторін, включаючи групи споживачів, промисловості та торгові організації, фермерські групи і будь-які інші групи або асоціації, які впливають на національну політику в цій галузі.

Місцевий рівень забезпечення продовольчої безпеки мають здійснювати обласні, муніципальні, районні суб'єкти територіального управління у вигляді забезпечення населення продуктами, здійснення заходів контролю їх якості та створення умов населенню для отримання доходів. Нарощування потенціалу місцевих органів влади та більш активної участі громадських лідерів у вирішенні проблеми збільшує ймовірність того, що будуть враховуватися саме місцеві потреби. Всі зусилля повинні бути спрямовані на зростання добробуту громадян, їх організацій та спиратися на розробку досконалих стратегій виживання регіонів.

Продовольча безпека на рівні груп населення забезпечується соціальними групами, які створюють умови отримання доходів, необхідних для науково

обґрунтованого споживання різних видів продуктів. На сімейному рівні домашні господарства виступають в якості суб'єкта забезпечення продовольчої безпеки. Їх функція полягає в організації збалансованого харчування за рахунок придбання продуктів та їх використання. Забезпечення підтримки найбільш уразливих верств населення має вирішальне значення для зосередження зусиль в області розвитку держави в цілому. Тільки 20% людей у світі сьогодні мають доступ до соціального захисту. Виробничі системи соціального захисту є економічно ефективним способом досягнення довгострокових рішень у розв'язанні проблеми забезпечення продовольчої безпеки і підвищення гнучкості в галузі управління ризиками. Ефективне управління ризиками вимагає інтеграції суб'єктів усіх рівнів, посиленого моніторингу та аналізу в процесі прийняття рішень.

Усі вище перелічені рівні продовольчої безпеки мають взаємну залежність і щільний взаємний зв'язок. Вирішення продовольчої проблеми полягає в узгодженості дій усіх суб'єктів усіх рівнів. Спільні зусилля простих громадян, їх громад та урядів повинні призвести до зростання стійкості потенціалу забезпечення продовольчої безпеки. Стійкість загального потенціалу зміцнює потенціал вразливих домогосподарств і громад для адаптування у мінливих обставинах, дає їм можливість виживати у все більш складних умовах ризику і впоратися з потрясіннями, які вони не в змозі попередити. Зусилля з надання допомоги вразливим верствам населення мають бути розроблені за допомогою спільних зусиль громад та урядів країн. Створення збалансованого механізму забезпечення продовольчої безпеки виходить за межі можливостей будь-якої однієї установи. Це має бути лише спільна робота суб'єктів всіх рівнів. Жоден із суб'єктів сам по собі не може підвищити стійкість системи, але кожен може зробити свій внесок у підвищення стійкості в цілому. Такий підхід

торкається домашніх господарств, органів місцевих, національних та регіональних рівнів, допомагаючи забезпечити, синергетичну дію. Це дозволяє краще та швидше реагувати на потрясіння та має суттєвий економічний ефект. Такі заходи повинні бути науково обґрунтованими і зосередитися на довгострокових результатах.

Для забезпечення найбільш ефективного використання ресурсів потрібно суворо оцінити можливий вплив середньо- і довгострокових заходів планування у сфері забезпечення продовольчої безпеки. Основи планування повинні поєднувати негайну потребу в допомозі з довгостроковими цілями розвитку.

Висновки з проведеного дослідження. Враховуючи безліч завдань, що визначають проблему продовольства, а також складність їх вирішення, можна зробити висновок про те, що продовольча безпека країни забезпечується сукупністю економічних та соціальних умов, пов'язаних як з розвитком сільськогосподарства, всього агропромислового комплексу, так і з загальним станом національної і світової економіки.

Побудова стійкої системи забезпечення продовольчої безпеки є складним і динамічним процесом. Він вимагає концентрації ресурсів для вирішення фундаментальних проблем, що стоять як перед громадянами, так і перед державою в цілому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Декларация Всемирного Саммита по продовольственной безопасности [Електронний ресурс]: Всемирный саммит по продовольственной безопасности Рим, 16-18 ноября 2009 года / Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединённых Наций. – Режим доступа : <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/Meeting/018/k6050r.pdf>.
2. Продовольча безпека: сутність, стан та особливості забезпечення: монографія / керівник авт. кол. проф. І.В. Федулова. – К.: Кондор-Видавництво, 2013. – 468 с.